

The background of the cover features four vertical wooden pillars of varying heights. Atop each pillar sits a small, detailed model of a building, likely a university building. The pillars are made of light-colored wood with visible grain and are set against a dark, textured background.

me

új magyar építőművészet
1999 | 3

- Pécs – pécsi építészet és építészeti egyetem • Bécs – Collegium Hungaricum – Rajk, Balázs J.
- Peking – UIA Kongresszus • Berlin – új magyar nagykövetség terve – Sylvester és munkatársai
- Budapest – Kőbánya, Ligettelkek • Könyv Eisenmanról – Kunszt, Klein
- Magyarország – Tíz éves a Vándoriskola • Vámosy Ferenc Széchenyi-díjas • Dévényi Sándor Kossuth-díjas

ISSN 1417-9288

9 771417 928003

03

lett volna egy rövid fejtegetés a mindenkori építészet narratív jellemzőiről, illetve arról, hogy az architektúra milyen elemi metafora a mindenkori szövegvilágban. Gondolok itt például az antik és középkori hagyományokból építkező kora újkori mnemotechnikai értekezések és a kor eszményítő színház- és városépítészetének kapcsolatára.

A kifogásokat követően áttérhetünk az erények méltatására, ez esetben is természetesen csak egy válogatás erejéig. A könyv igen jól tagolt, mondhatnánk architektúrája világos, áttekinthető. A szakmai berkekbe, s a könyv előtörténetébe bepillantást engedő, s ezért is igen izgalmas előszót az építészeti dekonstrukció történetének és elméletének általános bemutatása követi. Ez többek között érinti a legfontosabb kiállításokat, manifesztum-szerepű kiadványokat, építészek és filozófusok gyümölcsöző kapcsolatainak kialakulását, alapvető elméleti szövegeket és interjúkat. A következő fejezet Eisenman építészetét tárgyalja konkrét példák elemzésével, ezt pedig a lexikoncikkek tömörségével megírt, Eisenman négy építészeti elméleti kulcsterminusra koncentráló fejezet követi. A tanulmányok sorát Kunszt György és Klein Rudolf egymásnak sok pontban ellentmondó – korábban másutt már megjelent – cikkei zárják, egyikük a dekonstrukció építészetét lényegében szakrálisnak minősíti a negatív teológia segítségével, másikuk pedig éppen a dekonstrukció szekularizáló, „bálszörnyítő” mivoltáról ír. E két tanulmányt szerzőik a nemzetközi szakma számára is novumnak minősítik, s ezért azok angol fordításait is felvették a kötetbe. Az ellentmondó zárócikkek dialógusba helyezése kifejezetten izgalmas szerkesztői fogás, jól rímel a dekonstrukció dichotómiákra vonatkozó motívumával.

Kunszt György elemző stratégiája véleményem szerint a könyv legjobb, *Peter Eisenman építésze* című fejezetében mutatkozik a legeredményesebbnek: a konkrét problémaelemzések sora igen jó illusztrációkkal, plasztikusan mutatja be az eisenmani utat a kezdetektől, az „Ötök” modernizmusán át a dekonstrukcióig (Derrida) és a foldingig (Deleuze). Előbb az alaprajzi megkötöttségek felforgatásával, majd a teljes három dimenzió adta keretek korrumpálásával, a centrum kiiktatásával, végül pedig a mindent összegyűrő folding új geometriájával. Ahol tehát a könyvből nem hiányzik az interpretáció, ott a műfaj remekeivel találkozunk. Kunszt és Klein több helyütt (pl. az Aronoff Center vagy a Nunotani-irodaház vizsgálatának esetében) jól érzékelteti az eisenmani – s így minden dekonstruktív – architektúra azon ellentmondásosságát, amely már sajátja volt a filozófiai dekonstrukciónak is: lebonthatjuk ugyan a nyugati gondolkodás metafizikai „épületét”, de az új (fogalmi) konstrukció létrehozásakor továbbra is kénytelenek vagyunk a metafizikus korszak fogalomtárát alkalmazni. A fizikai törvények befolyásolta archetipusos, térbeli gondolkodás közhelyeit ugyan megkérdőjelezhetjük, ez azonban nem jelenti azt, hogy a fizika törvényei kiiktathatóak itt a Földön. A dekonstruktív építészet ily módon tulajdonképp mindig koncept építészet marad.

A könyvben itt-ott felsejlik az a jogos kritika is, ami Eisenman építészetének kísérleti jellegére vonatkozik. Noha Eisenman számára a kezdetektől fogva a tervezési folyamat és nem a végeredmény a fontosabb, az építészeti fogyasztók számára ez egyáltalán nem evidens. Kérdés hogy a funkció, lakhatóság stb. fogalmainak dekonstruálása hogyan működik a (konkrét) lakók esetében, akik legyenek mégoly profának is, lakhelyüket mégis csak valaminő szakrális rítusokkal (középpontok, határok kijelölésével) veszik birtokukba.

Még gimnazista voltam, amikor a *Nappali Házban* megjelent Kunszt első cikke a dekonstrukcióról, baráti körömben igazi bestseller volt. Az egyetemi felvételi tájékán megismerkedtem egy akkor harmadéves filozófus hallgatóval. Többször is – a végzős gimnazista buzgóságával – emlegettem neki a dekonstruktív építészet problémáját. De ő csak lakonikusan válaszolt mindig: a dekonstrukció filozófia és nem építészet, dekonstruktív építészet nincs! Azóta is kísért a szakbarbár filozóf emléke, Kísérhet is, hiszen még ma is ritka a bölcsészek között az – legyen akár hallgató, akár tanár –, aki tud valamit mindazokról, amit Kunszt György és Klein Rudolf most megjelent közös munkájukban leírt. Épp ezért remélhetőleg az építész szakközönségen kívül is olvasóra talál majd e könyv. Rendkívül hasznos lenne, ha az építész-, design-, művészettörténet- és esztétika szakos hallgatók mellett az irodalomelmélet és a filozófia művelőinek is minél nagyobb köre ismerné meg az építészeti dekonstrukciót, akár úgy mint filozófiai problémáik illusztrációját, akár úgy – s ez áll közelebb a közfelfogáshoz – mint a filozófiai dekonstrukcióval egyenrangú, azt sokban ihlető sajátos „beszédmódot”.

Moravánszky Ákos: *Versengő látomások*

Esztétikai újítás és társadalmi program az Osztrák-Magyar Monarchia építészetében

1867-1918. Vince Kiadó, 414 oldal, 3.495 Ft.

Moravánszky Ákos két évtizedes munkásságát fogja át e kötet. A szerző még a '70-es évek közepén kezdett el foglalkozni a közép-európai régió építészetével, ausztriai ösztöndíjas kutatásai után először 1983-ban foglalta össze doktori disszertációjában. A téma szélesebb körű feldolgozása alapján 1988-ban jelent meg az *Építész az Osztrák-Magyar Monarchiában* című könyve a Corvina Kiadónál. A *Versengő látomások* e munkák szellemiségét követi, a szerző kutatásai az utóbbi tíz év építészettörténeti-, esztétikai- és társadalomelméleti átfogalmazódásának tükrében, új vizsgálati szempontok és kutatói megközelítések által kerülnek most elélnk.

Az új monográfia szempontrendszere többféle értelemben is újdonságnak mondható. Moravánszky amerikai kutatómunkája a tudományos kutatás századvégi korlátnélküliségével szembesít bennünket. A magas szintű kutatói központok tudományos kapcsolataik és precíz dokumentációs felkészültségükkel lehetőséget teremtenek a kutatások földrészeket „átívelő” szabadságára. Míg klasszikus értékítéletünkben ez talán korlátokat jelenthetne, valójában inkább a kötöttségektől való mentesség a lényege. A kutató megfelelő távolságból nem csak földrajzi értelemben, hanem szinte történelmi távlatokból szemlélheti azt, a mi közelről talán lekötő affinitását a problémák mélyszerű érzékeléséhez – ugyanakkor ez magában rejtheti az érzékenység elvesztését is. Moravánszky az előszóban maga hivatkozik azokra az új dimenziókra, melyek addigi kutatásainak eredményeit más kontextusba helyezve megnyitották egy teljesebb értékű újraértelmezés lehetőségét.

A *Versengő látomások* nem összefoglaló mű. Inkább szerteágazó, a századfordulós Monarchia építészeti stíluskorszakainak többszörös értelmezését összefogó tanulmánykötet. Az építészeti stílusok elemekre bontásának, a szerkezeti mag-forma és külső burkolat kapcsolatának, az építészeti archetipus keresésének és a tiszta újjafelépítésnek problematikája fogalmazódik át a gondosan végigvitt építészeti elméleti és társadalmi-politikai környezetértelmezéseken.

Az író magasfokú összművészeti-teóriaismeret birtokában interpretálja az egyes elméletek lényegét az adott helyen és kontextusban. A tanulmánygyűjteményjellegből adódóan azonban néha előfordul, hogy ugyanazon épület, művész a megállapított értelmezés-irány miatt más-más helyzetben kerül megítélésre, ami az egyes alkotók értékelését nehezíti – mindez nem olyan zavaró, hogy életművük folyamatossága ne rajzolódna ki az egyes részletek összességéből a gondos olvasó számára, csak egyes alkotói korszakainak esetleges más lényegű értelmezése nehezíti az összkép egyöntetű végiggondolását. Ez a fajta elemző módszertan azonban másfelől tökéletesen érzékelteti a mű teljességében feltáruló századfordulós korszak forrongó építészeti elméleti és -kritikai világának ellentmondásait és sokszínűségét.

A kötet tíz fejezete egyéni, néha nem kizárólagosnak tűnő megközelítésekben értelmezi az Osztrák-Magyar Monarchia majd 50 évének építészetét egyes épületek részletes bemutatásával, a mű utolsó részeiben kiegészíti azt a századfordulós építészeti mozgalmak 20-as évekbeli továbbélésével a már különálló nemzeti államokban.

A korszak elemzését először a már klasszikusnak számító társadalomelméleti kontextusban vizsgálja: miként jelentkezett a városépítésben a hatalmi reprezentáció igénye, majd hogyan feleltek meg a fő stílusirányzatok a polgárosodás elvének az egyes középülettípusokban. A szecesszió gazdag szellemi háttérrel felvonultató stílusáramlatai alapján elemez apró, de terminológiájában lényeges különbségeket – ezáltal finoman árnyalni tudja az egyes országok „nemzeti” építészetét is.

Az ideológiák fő elemének, a díszítés fogalomkörének tiszta elméleti rendszerezése sokoldalú megközelítést ad. Az építészeti díszítés az absztrakció felől nézve újfajta esztétikai szépség fogalmának bevezetésére ad lehetőséget. Az ornamentika hiányával a művész eljut az alapértelmezett letisztult építészeti forma megteremtéséhez, miközben a belső tér intimitásának magánszféra-alakítását az építész átengedi a használatnak.

Az érzékelés-beleérzés-mozgás elméletén keresztül, az absztrakció által a művész eljut az anyag transzcendentalitásának megértéséig. A „visszabontás” folyamata után egy újraértelmezett homlokzatiság esztétikája tárul elélnk a cseh kubizmusban,

folytatás a 62. oldalon

mely a 20. század új filozófiai mozgás-érzékelés szemléletének megfelelően személyesen átélhető dinamizmust célozott meg. A klasszicizmusról szóló fejezetben bezárul az esztétika-változások folyamata: a klasszikus tradícióban a redukált formaelemekre való építkezés újraértelmezett rendszert hoz létre, mely nem magyaráz, hanem kiegészítésre készíti a szemlélőt.

Az utolsó fejezet szociális reformépítészete visszatér a „hatalmi reprezentáció” újabb formájához, és egy szokásos szociális lakásépítést bemutató tanulmány révén valamelyest leszakad az előző fejezetek többnyelvvezetű értelmezésétől. Ettől viszont a munka egésze sem tűnik befejezettnek.

A szándékolt szemelvényezetségből is kitűnik a *Versengő látomások* kiérleltisége. Jelentős képanyagot vonultat fel az egyes épületek elemzésével – többségében nagyon jó archív fotókat, melyek valós kontextusában mutatják az épületeket, az akkori környezetükben elementáris hatásukat. Fantasztikus építészeti-rajz reprodukciókat is hoz. (Sajnos az illusztrációk a szövegbeli aktualitásukhoz képest mindig egy-két oldal csúszással jelentkeznek.) Moravánszky hatalmas forrásmunkával dolgozik, gazdag elméleti háttérrel bizonyítja hiteles megállapításait. A semperi építészeti alapfogalmak újraértelmezésében a korszak gazdag építészeti kritikáját hozza. Otto Wagner építész-teoretikus és Adolf Loos építész-kritikus szerepe mindvégig biztos kiindulási pont az értelmezésekben; mellettük a kor minden jelentős építésze, esztétika- és művészet-kritikusa jól rendszerezett „megszóltatása” több megközelítésből mutatja be a Monarchia építészetét.

■ VUKOSZÁVLYEV ZORÁN ÉPÍTÉS, PH.D.-ÖSZTÖNDÍJAS

Csillag Katalin és Gunther Zsolt kiállítása a MÉSZ-ben

Galambos Miklós megnyitó beszéde a győri 3H Építésziroda kiállításához

E rövid bevezetőben nem szeretnék a kiállított tervekről konkrétan beszélni, sem az egyes megoldásokban, részletekben elmélyülni. Ami engem a 3H munkáiban érdekel, az a kiindulási pontok és a megközelítések mikéntje. Leegyszerűsítve talán azt mondhatnánk, hogy a tervek modern stílusban készültek. Ezzel azonban nem egészen helyesen ítéljük meg a helyzetet.

A magyar építésziskolákban ma azt láthatjuk, hogy a munkák ismét nagyobb számban készülnek modern stílusban, tehát megjelenik a lapos tető, a szalag ablak, a szabad alaprajz stb. Ezek a produkciók azonban inkább a fel nem dolgozott poszt-modern kultúra termékei, amelyek Magyarországon sajnos még túlsúlyban vannak, és gyakran sekélyesek. Az alkalmazott modern stíluselemek – mint korábban a dór oszlopok, timpanonok, szimmetrikus alaprajzok – egy meghatározott stílushagyaték-ból ragadtattak ki és homlokzati elemként használtattak fel.

Az itt bemutatott építészetnél más a helyzet. A modern építészeti nyelv több, mint egy külsődleges stíluseszköz. Ennek pontosabb megvilágításához röviden érdemes áttekinteni a két építész – Csillag Katalin és Gunther Zsolt – eddigi szakmai életútját: saját vallomásuk szerint a többéves külföldi tartózkodás és munka Delftben, a Mecanoo építészirodában, Grazban, Volker Giencknél és Bécsben, Boris Podreccánál mélyebb betekintést engedett a modern építészetbe. A valóságos építészet iránti érdeklődésük gyökerei szerintem mégis máshol keresendők. Gunther Zsolt két évig tanult Hans Holleinnél a Bécsi Iparművészeti Főiskolán, mielőtt a Budapesti Műszaki Egyetemen diplomázott.

Sisa József és Dora Wiebenson: Magyarország építészetének története

Vince Kiadó, Budapest 1998.

Méltányos, hogy a szerkesztők és a szerzők a kötetet Zádor Anna emlékének szentelik, annak a kivételes szellemiségű és kvalitású asszonynak, aki a magyar művészettörténet-írás legnagyobb építész-történésze volt. Ebben a könyvben az ő szellemét az egyetemes építészethez való kötődés őrzi a legjobban.

Kortűnet, hogy míg a gazdag ember a főbejáraton közelíti meg házat, addig a szegény csak a hátsó ajtón mehet be. Ilyen hátsó ajtónak tűnik az utóbbi időben az a jelenség, hogy a magyar építész-történetet kiváló szerzőink angol nyelvű kiadása nyomán lehetett csak megjelentetni itthon magyarul is. Szerencsére mégsem ez utó-

bi a fordítás, hanem amaz.

Ebben az évszázadban harmadszor jelenik meg jeles könyv a hazai építészettörténetről. Az első, úttörő munkát Borbír Virgil (akkor még Bierbauer néven) írta 1937-ben. Ezt követte 1961-ben Rados Jenő professzor tankönyve. Mindketten építészek voltak, s a téma egészét átfogták. A most frissen megjelent kötet ezzel szemben többszerzős mű, művészettörténészek és építészek közös alkotása. Átfogóbb igényű, mint az eddigiek, de a mélyebb merítés szükségszerűen nem egészen egyenletes. Például az egyik fejezet foglalkozik az építészképzéssel, a másik nem, az egyikben az európai kötődések vagy a városépítészeti szemlélet kiemelten szerepelnek, másutt ez háttérbe szorul.

A 12 fejezetre osztott kötet a klasszikus építészettörténeti beosztást követi; az egymást követő stílusokat tárgyalja, a Kárpát-medence őshonos népeinek építőtevékenységétől napjaink architektúrájáig. Lövei Pál avatottan ír a honfoglalást megelőző időszakról és a középkorról, míg Farbak Péter összevontan tárgyalja a késő gótikát és a reneszánszt, ő írja az időrendben párhuzamos török hódoltság-kori építészet és a késő reneszánsz fejezetét is. A barokk Kelenyi György foglalkozik két részben, majd Sisa József elemzi a klasszicizmust és a korai gótikát, ez a két fejezet vezet át a kortárs magyar építészetbe. Úgy érzem, a kötet egyik leginkább reprezentatív egysége a historizmust tárgyaló rész, melyet ugyancsak Sisa József formált igényesen. Egyáltalán, mindegyik történeti fejezet kidolgozásáról csak a legnagyobb elismeréssel szólhatunk.

Ezt követően közelítünk a kortárs építészet témájához, melyhez magam is szeretnék néhány gondolatot fűzni:

Találó újítás Sisa József részéről a romantikus periódust gótizálásnak nevezni. Hiszen a romantika elsősorban szellemi áramlat volt – mint a humanizmus a reneszánsz háttérében (vagy előterében) – s a romantika építészeti megnyilvánulása akkor is gótizálás, ha éppen kora középkori román ívsorok jelennek meg az alkotásain. Még jobban örülök annak, hogy a pejoratív hangzású eklektika kifejezést – mely nem is volt „EU-konform” (!) kifejezés – elhagytuk és historizmusról beszélünk, amit az egész világon jobban megértenek. És jóval pontosabb is. Átfogó építészettörténeti munkában most szerepel először a magyar 19. század ilyen részletes, szakszerű tárgyalása. Amit mégis hiányolok belőle, az néhány urbanisztikai kérdés: például az egyesített Budapest rendezésére kiírt tervpályázat és annak eredményei (ezek közül a Sugár út szerepel részletesebben), a szegedi árvízvet követő újjáépítés körútas városszerkezete és mindaz, ami a 19. századi urbanizáció során Pesten és vidéken úgy épült, hogy érdemes lett volna említeni a nagy párizsi város-átalakításhoz való kötődését. A historizáló európai nagyváros egyik mintaképe éppen Budapest lett. Ha a kötet a középkori és újkori alkotások szinte mindegyikénél keresi és megtalálja a külföldi mintát, a hatást gyakorló példát, akkor éppen ez nem lenne figyelmen kívül hagyható, mivel fővárosunk a 19. század nagy európai városépítési folyamatában nyerte el mai formáját.

Gerle János fejezete a századforduló építészetéről a széles látókörű építészettörténet-írás mintaképe. Alkotó építészek és jeles művek – akiket és amelyeket a művelt hazai polgárok mellett a külföldiek is meg kell ismerjenek – szükséges részletességgel és főként jól megírt súllyal jelennek meg benne. Gerle részben újít is: olyan épületeket méltat, amelyek eddig elkerülték a figyelmet, pedig nemcsak kulcshegylő foglalnak el fővárosunkban, de az építészet fejlődésének is fontos állomásai. Például a Révész-Kollár építészpáros által 1910-ben épített budapesti Modern és Breitner áruházra gondolok, amelyet a szomszédos Adria palota mellett hajlamosak vagyunk elfelejteni. Nagy erénye a fejezetnek a nemzetközi művekhez való viszonyok tisztázása is, Lajta Béla Rózsavölgyi házának rokonsága Looshoz vagy az angol Studio által ismertetett művészek hatása a Fialatok-ra. Mindössze két dolgot fűznék ehhez a részhez, az egyik biztosan szubjektív megjegyzés, a másik talán tárgyilagossabb. Egyrészt fájjalom, hogy Lechner Ödön „utolsó nagy autentikus” épülete, a pozsonyi „kék-templom” nem szerepel itt. Másrészt hiányolom az egyszerűen említett Zielinszky Szilárd szerepének kiemelését az európai vasbetonépítés fellendítésében: víztornyai, áruraktárai és vasbetonhidjai – amelyeknek építészeti jelentősége sem vitatható – ide kívánczoltak volna.